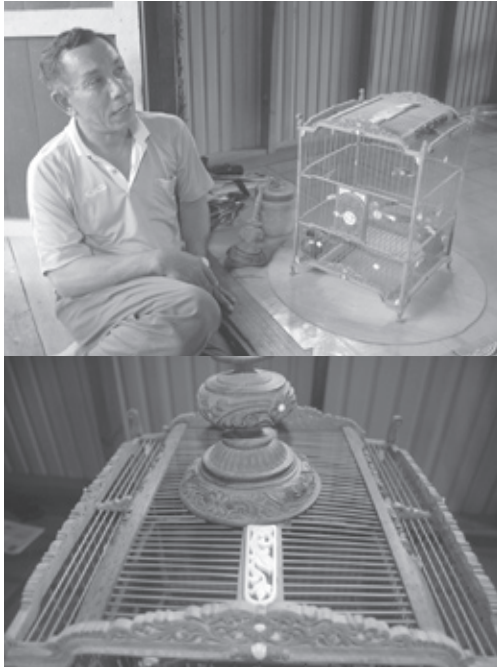

[ลานวัฒนธรรม]

วาทิ ทรัพย์สิน

อาจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ฝึกครูเก็บข้อมูลภาคสนาม พบช่างทำกรงนกราคาแสน

สวัสดีครับ ท่านผู้อ่านที่คอยติดตามเรื่องราวทางวัฒนธรรม ในวารสารภูมิแลทุกท่าน ฉบับนี้ ผู้เขียนมีเรื่องราวจากประสบการณ์ มาเล่าถ่ายทอด หรือจะเรียกว่าการแลกเปลี่ยนความรู้ก็สุดแล้วแต่จะคิด

เหตุมีอยู่ว่าเมื่อวันที่ 25-26 มีนาคม 2553 โรงเรียนวัดมุจลินทวาปีวิหาร ในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ห่างจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ประมาณ 10 กิโลเมตร ได้จัดโครงการฝึกอบรมเรื่อง “การพัฒนาการจัดการเรียนรู้ ศิลปวัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้อิงถิ่นฐาน” เพราะทางโรงเรียนมีแนวความคิดที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดทำศูนย์การเรียนรู้ในโรงเรียน ประกอบกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่มอบภาระงานให้ผู้บริหารโรงเรียนจัดโครงการหรือจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้มีในโรงเรียน เช่น การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ศึกษาการจัดทำศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดทำพิพิธภัณฑ์ในโรงเรียน ฯลฯ

ดังนั้นเพื่อรองรับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการและให้สอดคล้องกับความคิดของครูในโรงเรียน อาจารย์พุ่มเรียง อรุณเรือง ผู้อำนวยการโรงเรียนจึงจัดโครงการอบรมเรื่อง “การพัฒนาการจัดการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้อิงถิ่นฐาน” เป้าหมายของท่านผู้อำนวยการก็คือต้องการให้ครูมีความรู้มีความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานวัฒนธรรมเป็นประการแรก และประการที่สองมีความมุ่งหมายเพื่อที่จะจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ให้เกิดขึ้นภายในโรงเรียน ผู้เขียนในฐานะผู้ที่ถูกเลือกให้ไปเป็นวิทยากรในโครงการฯ นี้ พอทราบเป้าหมายของท่านผู้อำนวยการพุ่มเรียง และทราบภาระงานว่าต้องทำอะไรในโครงการนี้ ภาระงานอันหนักอึ้งก็ต้องตกอยู่ที่ผู้เขียนที่ต้องนำความรู้ทางวิชาการ ความรู้จากประสบการณ์การทำงานที่เกี่ยวข้องกับงาน

วัฒนธรรม รวมถึงความรู้จากประสบการณ์การทำ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งเป็นงานส่วนตัวที่จังหวัด นครศรีธรรมราช มาบูรณาการเพื่อถ่ายทอดให้กับ บรรดาคุณครูที่เข้าอบรม เพื่อคุณครูจะได้นำความรู้ไป ใช้ในการจัดทำศูนย์ การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือ จัดทำพิพิธภัณฑสถาน หรือจัดทำศูนย์วัฒนธรรมใน โรงเรียน

การอบรมในวันนั้น ทางโรงเรียนวัดมุจลินทวาปี วรินทร์ได้เชิญตัวแทนครูจากโรงเรียนต่าง ๆ ทุกอำเภอ ในจังหวัดปัตตานีเข้าร่วมอบรม จากการสังเกต และจากการพูดคุยกับคุณครูที่เข้าอบรมพบว่า โรงเรียนที่ผู้บริหารตระหนักและเห็นความสำคัญเรื่อง วัฒนธรรม ก็จะจัดส่งเกมบังคับให้ครูเข้าอบรมและมีครูจำนวนไม่น้อยที่เข้าอบรมด้วยความสนใจ สำหรับ โรงเรียนที่ไม่ส่ง ครูเข้าอบรม เรื่องนี้ ผู้เขียนไม่ขอแสดงความคิดเห็นว่าเป็นเช่นไร

ระหว่างการอบรม ผู้เขียนในฐานะวิทยากร พยายามสร้างบรรยากาศแบบเป็นกันเอง เพราะ ทราบว่าผู้เข้าอบรมมาจากสายศึกษาศาสตร์ ไม่ได้ เรียนมาทางสังคมศาสตร์จึงไม่คุ้นเคยกับการศึกษา เรื่องวัฒนธรรม ผู้เขียนจึงพยายามนำเอาเรื่องราวที่เป็น กิจกรรมที่เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม ที่มีอยู่ใน สภาพแวดล้อมเป็นเรื่องจริงมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เข้าอบรมเข้าใจความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” เอกลักษณะท้องถิ่นรวมถึงพยายามสร้าง แนวคิดให้เห็น และตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรม ท้องถิ่น เพราะเมื่อผู้เข้าอบรมมีความเข้าใจเรื่อง วัฒนธรรมตรงกันก็จะทำให้ง่ายต่อการทำงานทาง วัฒนธรรม ส่วนวิธีการเก็บข้อมูล การคัดเลือกข้อมูล การเลือกเรื่องที่จะจัดแสดงให้ความรู้ ก็ได้พูดคุย ทำความเข้าใจกันในการอบรมครั้งนี้ด้วย

การเก็บข้อมูลภาคสนามถือเป็นประสบการณ์ สำคัญของผู้เข้าอบรมเพราะวิธีการเก็บข้อมูล ภาคสนามเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่สร้างโอกาสให้

ผู้ศึกษาได้แสหากความรู้จากชุมชนอย่างใกล้ชิด การ ศึกษาข้อมูลจากวัตถุ สิ่งของ โบราณสถาน แหล่ง ประวัติศาสตร์ รวมถึงการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้รู้หรือ ที่เรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ความรู้จากการเก็บ ข้อมูลภาคสนามจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำ ไปใช้ในการจัดทำศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

ในการอบรมในครั้งนี้ผู้เขียนได้กำหนดให้ผู้เข้า อบรมฝึกอบรมการเก็บข้อมูลภาคสนามในเขตอำเภอ หนองจิก จังหวัดปัตตานี โดยจัดแบ่งเป็นกลุ่มตาม ความสนใจของผู้เข้าอบรม แล้วกลับมารายงานผลงาน ภาคสนาม ซึ่งผลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามใน วันนั้นทำให้ผู้เข้าอบรม รู้จักศิลปินพื้นบ้าน รู้จักช่าง หัตถกรรมพื้นบ้าน และรู้จักปราชญ์ผู้รู้ที่อยู่ในชุมชน

โดยเฉพาะ กลุ่ม ช่าง หัตถกรรม พื้น บ้าน ผู้เข้าอบรมได้ไปพบกับช่างทำกรงนกที่ทำกรงนก ขาย ราคาสูงกว่า 100,000 บาท ที่คนต่างจังหวัด รู้จัก คนเลี้ยงนกรู้จัก คนมาเลเซียและคนสิงคโปร์ รู้จัก แต่ครูและชาวอำเภอหนองจิกกลับไม่รู้จักช่าง คนนี้ ด้วยราคากรงนกที่มีราคาแพงและมีความ สวยงาม ทำให้ผู้เข้าอบรมสนใจที่จะสอบถาม หาข้อมูลจากช่างทำกรงนกเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งหาก ผู้เขียนไม่นำข้อมูลช่างทำกรงนกผู้นั้นมาแล้ว ในวารสารรัฐสมิแลฉบับนี้ก็กระไรอยู่ จึงขออนุญาต นำข้อมูลช่างทำกรงนกกรงหัวจุก อำเภอหนองจิก มาเล่าสู่กันฟัง เพื่อจะได้บันทึกเรื่องราวของช่างทำ กรงนกนี้ไว้ในฐานะช่างฝีมือของจังหวัดปัตตานี

ในกลุ่มคนเลี้ยงนกและในหมู่ช่างทำกรงนก เรียกเขาว่า “ช่างอุมาร์หนองจิก” หรือ “แบมมาร์ หนองจิก” เขามีชื่อตามบัตรประชาชนว่า นายอุมาร์ อุมาร์ เกิดเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2496 ปัจจุบันพัก อยู่หมู่ที่ 2 ตำบลตุง อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

แบมมาร์เรียนจบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จาก โรงเรียนบ้านบางปลาหมอ ตำบลตุง อำเภอ หนองจิก พอออกจากโรงเรียนก็ย้ายไปอยู่กับญาติที่

บ้านท่าสูง อำเภอบ้านลาด จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยส่วนตัวแแบมาร์บอกว่าตนชอบศิลปะ และชอบวาดเขียนมาตั้งแต่เด็ก ๆ ขณะที่อยู่เมืองนครฯ ประมาณอายุ 16 ปี ได้มาเที่ยวในตัวเมืองนครฯ และมาดูหนึ่งที่ “วิกสมจินราม” ซึ่งเป็นวิกหนังที่ใหญ่ที่สุดของเมืองนครในขณะนั้น แแบมาร์ใช้คำว่า “วิกหนัง” ทำให้ผู้เขียนเกิดความรู้สึกย้อนอดีตเมื่อตอนเป็นเด็ก เมื่อเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษา ถึงมัธยมศึกษาผู้เขียนก็มีโอกาสได้ไปดูหนังที่วิกสมจินเป็นประจำ แต่ถ้าหากถามเด็กรุ่นนี้ว่าวิกหนังคืออะไร ? เด็กหลายคนอาจไม่รู้จักรัก แต่ถ้าคนอายุมากกว่า 40 ปี ก็จะอธิบายได้ว่าวิกหนังคือสถานที่ฉายหนังนั่นเอง (ผู้เขียนคิดว่าคำว่า “วิกหนัง” เลื่อนหายไปจากสังคมประมาณ 20 ปี ตั้งแต่มีกระแสความนิยมดูวิดีโออยู่ที่บ้าน และมีโรงหนังในห้างสรรพสินค้าชนิดที่เรียกว่า “มินิเธียเตอร์” คำว่าวิกหนังก็ค่อย ๆ เลื่อนหายไปจากความทรงจำมีคำว่าโรงหนังหรือโรงภาพยนตร์เข้ามาแทนที่)

แแบมาร์เล่าว่าเมื่อมาดูหนังก็จะพบกับช่างเขียนโปสเตอร์หนังอยู่ด้านล่างของวิกหนัง จึงเกิดความ

สนใจอยากจะทำรูป จึงมาสมัครทำงานเป็นช่างเขียนป้ายโปสเตอร์หนังอยู่ที่วิกสมจิน มีรายได้ในขณะนั้นวันละ 50 บาท

ช่างมาร์เขียนรูปอยู่ประมาณ 2 ปี ชีวิตก็เปลี่ยนไปอยู่ในธุรกิจเรือซุดแร่ที่ภูเก็ต เพราะมีรายได้มากกว่าถึงวันละ 80 - 150 บาท ต่อมาเมื่อธุรกิจทำเหมืองแร่ซบเซาลง แแบมาร์ก็เดินทางกลับปัตตานี เพื่อมาคัดเลือกเข้ารับราชการทหารแต่จับฉลากได้ใบดำ จึงไม่ต้องรับราชการทหาร แต่เขาก็ตัดสินใจอยู่ปัตตานีต่อ โดยในช่วงอายุประมาณ 25 ปี เขาทำงานรับจ้างทำงานไม้และทำเฟอร์นิเจอร์ ต่อมาแแบมาร์มีความสนใจอยากจะทำแกะสลักไม้ จึงไปเรียนวิธีการแกะสลักไม้สักที่จังหวัดลำปาง ไปเรียน

อยู่ประมาณ 2 เดือน ก็นำความรู้มาใช้ในการทำเฟอร์นิเจอร์ของตน

แแบมาร์เริ่มหันมาทำทรงนกเมื่อประมาณอายุ 30 ปี เพราะที่บ้านคลองซุด ตำบลตุง อำเภอนงนุช ที่ตนอยู่นั้นมีช่างทำทรงนกหลายคน อีกทั้งตนไปเห็นทรงนกของเจ๊ะแมซึ่งเป็นช่างทำทรงนกที่มีชื่อเสียงในจังหวัดปัตตานีคนนั้นแล้วเกิดความประทับใจ เพราะทำได้สวยงามและขายได้ราคา จึงสนใจและอยากฝึกทำด้วย โดยได้ไปเรียนรู้การทำทรงนกเขาชวาจากนายเป๊ะซูเราะ นายช่างชื่อดังคนหนึ่ง

เมื่อฝีมือแแบมาร์พัฒนามาได้ในระดับที่น่าพึงพอใจแล้ว เขาจึงคิดว่าตนควรมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง จึงเริ่มคิดสร้างสรรค์การทำทรงนกให้มีความแปลกและโดดเด่นกว่าผู้อื่น โดยอาศัยฝีมือการแกะสลักไม้ที่ได้เรียนมาจากจังหวัดลำปางมาใช้แกะสลักตกแต่งทรงนกให้มีความงามและค่อย ๆ พัฒนาฝีมือตนเองมาตามลำดับ จากทำทรงนกราคาหลักพันในช่วง พ.ศ. 2530 - 2540 ราคาทรงนกฝีมือของเขาก็พุ่งขึ้นเป็นหลักหมื่นในช่วง

พ.ศ. 2540-2550 สนนราคาอยู่ตั้งแต่ 30,000-80,000 บาท เพราะชื่อเสียงของเขาเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางนั่นเอง

ช่างกรงนกผู้นี้ตระหนักในเรื่องของความประณีตและความงาม เห็นคุณภาพมากกว่าปริมาณ ความตระหนักดังกล่าวนี้ยังผลให้ราคากรงนกของเขาพุ่งสูงขึ้นถึง 100,000 - 150,000 บาท ตั้งแต่ พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา แม้ราคาจะสูง แต่ลูกค้าก็ยอมรอคิวนาน เนื่องจากกรงของแบมมาร์แต่ละลูกใช้เวลาทำไม่น้อยกว่า 3-5 เดือน

ผู้เชี่ยวชาญพยายามถามหาเอกลักษณ์กรงนกของแบมมาร์ เพื่อถอดความภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในงานของแบมมาร์ พบว่า การทำกรงนกของแบมมาร์ให้ความสำคัญในวัสดุที่นำมาใช้ เช่น การเลือกใช้ไม้ไผ่แก่จัด ไม้ไผ่ต้องวางไว้ให้แห้งในที่ร่มประมาณ 10 ปี เพื่อให้ไม้ไผ่แห้งสนิทและจะได้สังเกตเห็นไม่ว่ามีมอดมากัดกินหรือไม่ ที่สำคัญแบมมาร์ยังนำช่างมาแกะสลักลวดลายทำเป็นส่วนประกอบของกรงนกเพื่อสร้างความสวยงามและเพิ่มมูลค่าให้กับกรงนกอีกด้วย

แบมมาร์บอกว่าเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของกรง คือ ตนเน้นรูปทรงเหลี่ยมด้านล่างกว้างกว่าด้านบน เล็กน้อย ส่วนประกอบของกรงเน้นการแกะสลักลวดลายที่เป็นลายมลายู ซึ่งไม้ไผ่เหล่านี้อายุ และแกะสลักเป็นดอก ประตูกกรงนกจะเปิดปิดเหมือนประตูบ้าน ลักษณะดังกล่าวเป็นความพยายามที่แบมมาร์สร้างขึ้นเพื่อให้กรงนกของตนเองมีเอกลักษณ์ บ่งบอกความเป็นตัวตนของแบมมาร์แห่งอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

จากกิจกรรมโครงการนี้ทำให้ผู้เข้าชมซึ่งเป็นครูอยู่ในชุมชนได้พบและรู้จักช่างฝีมือในท้องถิ่นที่ตนไม่เคยรู้จักอย่างลึกซึ้งมาก่อน ทั้งๆ ที่เขามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนเลี้ยงนกต่างบ้านต่างถิ่นมายาวนาน

สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าการศึกษาในสังคมไทย ยังขาดการเรียนรู้อะไรเรื่องใกล้ตัว ผู้คนมักละเลยศึกษา

วิถีชีวิตของคนที่อยู่แวดล้อมตนเอง ดังนั้นหากคุณครูในโรงเรียน อาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย ในสถาบันอุดมศึกษา ได้ช่วยกันศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาของตนในท้องถิ่น แล้วนำมารวบรวมจัดการเป็นแหล่งเรียนรู้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ท้ายที่สุดต้องขอขอบคุณอาจารย์พุมเรียงอรุณเรือง ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมัจฉินทวาปีวิหาร ที่ได้จัดทำโครงการนี้ขึ้นซึ่งทำให้คุณครูหลายคนได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำงานวัฒนธรรมสำหรับผู้เขียนแล้วรู้สึกยินดีที่ได้นำข้อมูลของนายอุมาร์ อุมาร์ หรือช่างแบมมาร์มาบันทึกเป็นข้อมูลความรู้ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าประวัติบุคคลสำคัญ ในฐานะช่างฝีมือของจังหวัดปัตตานี และอีกทางหนึ่งการนำประวัติ และผลงานของแบมมาร์มาเผยแพร่ ย่อมที่จะเกิดขวัญและกำลังใจต่อการทำงานของช่างให้ทำงานที่มีคุณค่าอย่างต่อเนื่องสืบไป (๘)

“ความขัดแย้งทางการเมืองครั้งนี้ถูกเร่งให้เข้าสู่สงครามการเมืองด้วยความเชื่อสองแบบแบบที่หนึ่งคือความเชื่อของฝ่ายที่ Romanticize ในอำนาจของทหารว่า เมื่อใดที่มีการใช้กำลังการแก้ปัญหาจะเกิดขึ้น อีกฝ่ายหนึ่งนั้นถูก Romanticize ให้เชื่อในพลังชนชั้น ความเชื่อนี้มีจุดอ่อนตรงที่มวลชนซึ่งต่อสู้อย่างรุนแรงนั้นอาจมีอุดมการณ์ทางการเมืองน้อยเต็มที่ไม่ได้คิดไกลถึงการล้มโครงสร้างระหว่างชนชั้นสงครามครั้งนี้จึงน่ากลัวยิ่ง มันเป็นสงครามโรมแมนติก”

อนุสรณ์ ดิทยานนท์
นักเขียน และคอลัมนิสต์นิตยสาร “สารคดี”
18 พ.ศ. 2553